

І. РЕГІОНАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.15

К.А. АНДРЮЩЕНКО

Київський університету туризму, економіки і права

ПРИРОДООХОРОННІ КЛАСТЕРИ В КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Сьогодні на часі не тільки процеси вдосконалення охорони навколишнього середовища загалом, особливо природо-заповідної мережі, скільки створення новітніх підходів до економічної діяльності у цій сфері. Поєднання природоохоронних та рекреаційних функцій ландшафтів визначає актуальність створення певних комплексів з метою підтримки сталості та економічної спроможності розвитку природних об'єктів. Загальновідомо, що зниження якісних характеристик навколишнього середовища призводить до зменшення рекреаційної привабливості території, а в певних випадках до повної втрати її придатності для організації рекреаційного процесу. Зважаючи на це, управління рекреаційними територіями повинне в першу чергу бути екологічно збалансованим.

У сучасній економіці ефективне використання курортно-рекреаційної території у складі господарського комплексу регіону все частіше пов'язується зі створенням та функціонуванням кластерів. Характеризуючи відповідні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно зауважити, що ця проблема перебуває на перетині кількох напрямів наукових досліджень. Питання стану навколишнього середовища, гарантування екологічної безпеки, впливу господарської діяльності на здоров'я населення та ефективність рекреаційної діяльності широко вивчалися вченими-екологами (Н.Ф. Реймерсом, С.В. Гошовським, Г.І. Рудько., Б.М. Преснером, В.С. Тарасенком тощо), медиками (М.М. Каладзе, С.Е. Шибановим, Є.Б. Шибановим, А.М. Ярошем, С.С. Солдатченком, В.М. Єфимовою), економістами (О.І. Амошею, І.К. Бистряковим, М.І. Долішним, Б.М. Данилишиним, В.К. Мамутовим, В.Г. Сахаєвим, М.А. Хвесиком та ін.). Проблематика механізмів регулювання рекреаційно-туристичної діяльності, розробки та реалізації регіональної політики розвитку рекреації, оцінки рекреаційної ємності природно-рекреаційного потенціалу територій знайшла

відображення в дослідженнях В.К. Євдокименко, З.В. Герасимчук, П.В. Гудзя, А.Г. Морозова, В.Н. Амітан, В.І. Куценко та багатьох інших. Останнім часом з'явилися роботи, присвячені використанню кластерного аналізу та кластерних методик в управлінні економікою та організації виробництва й бізнесу (С.І. Соколенко, Д.М. Стеченко, Т.В. Цихан, А.А. Мігранян). Розвиток туристично-рекреаційних кластерів став темою досліджень А.В. Дубової, І.В. Давиденко, В.Ф. Семенова.

На регіональному рівні передумови створення природоохоронних кластерів у рекреаційно-туристичній сфері формулюються в основних документах, що визначають розвиток регіону.

Зокрема, у Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" [1] зазначається, що стимулювання розвитку регіонів здійснюється з метою ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації у виробництві товарів та послуг.

Кабінетом Міністрів України передбачено під час складання проекту Державного бюджету України на 2008 та наступні роки передбачити кошти для держінвестицій з метою забезпечення діяльності регіональних центрів інноваційного розвитку [2].

Існує також низка документів регіонального значення, які створюють підґрунтя для формування природоохоронних кластерів саме в Автономній Республіці Крим. Зокрема, метою Програми соціально-економічного розвитку АРК [3] є створення умов для збалансованого соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку на основі раціонального використання природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних ресурсів, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення населення, збереження біологічного різноманіття та культурної спадщини.

В концепції програми охорони навколишнього природного середовища АРК [4] підкреслює, що екологічна стратегія Криму повинна забезпечити:

- відновлення та охорону природних комплексів в обсягах, які необхідні для виконання середовище утворюючих функцій, захисту ландшафтного та біологічного різноманіття;
- сприятливі умови життєдіяльності та екологічну безпеку населення;
- екологічно збалансоване, невичерпне природокористування на основі максимально ефективного використання регіонального потенціалу (рекреаційного, природного, соціокультурного);
- екологізацію діяльності господарського комплексу тощо.

Пріоритетні напрями розвитку АРК визначені в Державній стратегії регіонального розвитку [5]: розвиток курортно-рекреаційної сфери; розбудова та модернізація транспортної інфраструктури; впровадження енергозберігаючих і екологічних технологій на підприємствах видобувної та

хімічної промисловості; розвиток зрошеного землеробства; водозабезпечення, захист територій від підтоплення; видобування енергетичних ресурсів на шельфі Чорного і Азовського морів; розвиток виноградарства та виноробства.

Таким чином, наразі існують передумови для створення природоохоронних кластерів у рекреаційно-туристичній сфері (РТС), зокрема:

- економічні – активний розвиток світового туризму та зростання частки курортно-рекреаційної сфери в доданій вартості регіону і країни, зниження ефективності економічного розвитку за споживчою схемою та необхідність пошуку нових шляхів розвитку з урахуванням екологічної складової як основи та конкурентної складової подальшого економічного розвитку.

- соціально-політичні – декларування Україною принципів сталого розвитку, ратифікація міжнародних угод та протоколів, прагнення до повноправного і рівного залучення до європейської спільноти, що вимагає запровадження нових підходів до управління. Останні, на відміну від існуючих у сучасній практиці, повинні спиратись на гарантування екологічної безпеки, використання екологічного, інформаційного та інноваційного потенціалу;

- інституційні – трансформаційні процеси, що відбуваються у суспільстві, зокрема пошук інновативних форм організації діяльності, прагнення до зміни форм споживання та виробництва, тощо;

- організаційні – неможливість розвитку та управління за старими зразками, необхідність пошуку нових форм кооперації та організації, в основі яких є не тільки оновлення основних фондів та модернізація, а й запровадження новітніх моделей поєднання різних структур для досягнення спільної мети;

- правові – розвиток сучасного законодавства під впливом зміни ціннісних орієнтирів, вимог ратифікованих протоколів, прагнення країни приєднатися до міжнародних спільнот та об'єднань, зміни факторів конкуренції на світовому ринку;

- історичні – країна має певні території, які споконвіку приваблювали туристів своїми кліматичними та бальнеологічними умовами, культурною спадщиною.

Отже, передумови створення природоохоронних кластерів в АРК закладені в основних документах, що визначають стратегічні й тактичні цілі розвитку країни в цілому та її окремих регіонів зокрема. Одним із головних завдань ринкової трансформації економіки України є ефективне використання природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу регіонів. У зв'язку з цим особливо актуальним є питання забезпечення розвитку рекреаційної сфери як однієї із рентабельних та швидкоокупних. Головною парадигмою сучасного розвитку є поєднання на всіх рівнях економічного піднесення як основи добробуту населення та незалежності держави із ощадливим використанням природних ресурсів.

Стимулом пошуку нових форм організації виробничої діяльності є розуміння вичерпаності всіх ресурсів. У широкому розумінні природні ресурси [6, с.83] – це природні тіла й речовини (або їх сукупність), а також види енергії,

які використовують на конкретному етапі розвитку продуктивних сил, чи технічна можливість використання їх для ефективного задоволення потреб суспільства.

Під вичерпаністю природних ресурсів (або антропоєкологічних за Н.Ф. Реймерсом [7, с.460]) розуміють утрату певних якостей ресурсу чи перехід його до іншого стану, за якого він не може бути використаний для задоволення тих же потреб суспільства, що і раніше.

Рекреаційні ресурси [7, с.459] – це частина природних та культурних ресурсів, що забезпечують відпочинок як засіб відновлення працездатності та здоров'я людей. У сучасному світі рекреаційні ресурси є синергетичним поєднанням фізичних, біологічних, енергетичних, інформаційних, культурних елементів, які використовуються в процесі відновлення і розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності й здоров'я. Практично всі природні ресурси мають рекреаційний і туристський потенціал, але ступінь використання його різний і залежить від рекреаційного попиту й спеціалізації регіону.

Таким чином, вичерпність як втрата природним ресурсом у результаті антропогенного впливу певних якостей є основою створення природоохоронних кластерів саме в рекреаційно-туристичному комплексі.

Фактори створення природоохоронних кластерів у рекреаційно-туристичному секторі розглядаються на територіальному рівні, адже саме тут поєднуються умови та передумови їх створення. Зауважимо, що стосовно АРК ми виділяємо дві групи чинників: перша обумовлюється зовнішніми силами та причинами, джерело формування яких знаходиться поза межами республіки, друга – внутрішніми.

Перша група чинників визначається насамперед зростанням до РТС у світовому масштабі. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації, зростання чисельності міжнародних туристів щорічно становить близько 7%, при цьому найбільш відвідуваним регіоном у світі стає Європа, яка приймає кожного року більше як половину всіх туристів. Ця тенденція характерна і для нашої держави (табл.).

До другої групи факторів відносяться ті, що формуються безпосередньо на території АРК. Крим нині знаходиться в пошуку більш ефективних шляхів розвитку, що вимагає врахування всіх особливостей та обмежень, які обумовлюють розвиток півострова й визначаються його геополітичним положенням, природно-ресурсним потенціалом, довжиною берегової лінії, розмаїтістю ландшафтів, складною історією, етнокультурними особливостями. Ще в 70-ті роки минулого століття були ухвалені рішення про створення в Криму рекреаційної зони, що визначатиме розвиток промислового комплексу, який задовольняє потреби населення й відпочиваючих у предметах народного споживання.

Як виявив аналіз, у ретроспективному періоді розвиток народного господарства АРК відбувалось за традиційною схемою, що не відповідає його особливостям як здравниці й морегосподарського регіону. Випереджаючими темпами розвивалися машинобудування й металообробка, паливна, хімічна й

нафтохімічна галузі промисловості; низькими – деревообробна галузь, промисловість будматеріалів, легка й харчова промисловість. Дотепер саме ці напрями діяльності роблять основний внесок у розвиток економіки республіки.

Таблиця 1

Динаміка змни туристичних потоків на Україні [8]

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, усього*	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, всього*	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього**	Із загальної кількості туристів**			Кількість екскурсантів**
				іноземні	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні	
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774	1643955
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623	1874233
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956	1991688
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344 332	1922010	2690810
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261	1502031
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318	1704562
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145	1768790

* У т.ч. з одноденними відвідувачами (за даними адміністрації Держприкордонслужби України).

** За даними Державної служби туризму і курортів України

Для Криму як складової частини України пріоритетними напрями економічного піднесення в парадигмі сталості повинні стати розвиток РТС за умов урахування екомісткості природного середовища регіону, хімічної та нафтохімічної промисловості як галузей, що мають стратегічне значення для країни в цілому, за умов максимальної екологізації виробництва, засобів комунікації, приладобудування і точного машинобудування при збільшенні частки інноваційних технологій, підвищення ефективності функціонування морегосподарського комплексу. Головною складовою майбутнього добробуту регіону є забезпечення належного життєвого рівня населення за рахунок підвищення зайнятості і заробітної плати, суттєвого покращення соціальних умов життя, зниження дитячої смертності і збільшення тривалості життя людей. Це можливе при суттєвому покращенні екологічної ситуації за рахунок скорочення викидів промислових і побутових відходів при їх подальшій утилізації, зниженні енергомісткості виробництв до адаптаційних можливостей природи, зміні співвідношення використання вичерпних і невичерпних ресурсів у напрямі збільшення частки останніх.

Як висновки, зазначимо, що РТС Криму є сферою економічних, екологічних і політичних інтересів українських та зарубіжних громадян і організацій. Ураховуючи світові тенденції та внутрідержавні традиції, можна стверджувати, що АРК має всі умови для розвитку курортно-рекреаційного

господарства й туристичної індустрії. До основних факторів розвитку регіонального рекреаційного комплексу в сучасних умовах можна віднести, по-перше, систему первинних чинників – ресурси, потреби, економічні можливості регіону; по-друге, систему вторинних передумов – екологічний стан, демографічна ситуація, особливості розселення, кон'юнктура ринку, науково-технічний прогрес тощо [9, с. 6].

Разом з тим аналіз показав, що галузь у цілому занепадає попри процвітання окремих курортних і туристичних центрів. Для подальшого її розвитку необхідне істотне покращення екологічної ситуації, створення відповідної інфраструктури, дотримання так званої рекреаційної моди, яка зараз орієнтується, з одного боку, на індустрію азарту й розваг, а з іншого – на екотуризм і культурну спадщину.

Зважаючи на сучасні реалії, економічні можливості регіону мають особливе значення для розвитку та успішного функціонування рекреаційного комплексу, особливо це стосується можливості залучення інвестицій до рекреаційного процесу, формування цивілізованого ринку рекреаційних послуг, запровадження регіональної рекреаційної політики. Ефективне функціонування регіональної РТС можливе за умов забезпечення оптимального співвідношення та розміщення рекреаційних ресурсів, рекреантів, матеріальної бази, обслуговуючого персоналу, безперебійної та ефективної роботи об'єктів водотопа енергопостачання, транспортного обслуговування.

У сукупності ці фактори визначають необхідність пошуку нової ефективної форми організації господарської діяльності, якою і може стати природоохоронна кластеризація регіональної туристичної сфери.

Література

1. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів".
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 травня 2007 р. № 255-р "Питання утворення регіональних центрів інноваційного розвитку".
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1067 "Державна програма соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на період до 2017 року"
5. Концепция программы охраны окружающей среды Автономной Республики Крым до 2010 года. – Симферополь: "ДиАйПи", 2005 – 20 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року".
7. Економічна енциклопедія. У 3-х т. – Київ-Тернопіль: Видав. центр "Академія", 2002. – Т. 3. – 952 с.
8. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник – М.: "Мысль", 1990 – 640 с.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України – www.ukrstat.gov.ua.
10. Охріменко А. Г. Удосконалення територіальної організації рекреаційного комплексу Подільського регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2001. – 18 с.

А.М. БОБКО
НДЕІ Мінекономіки України

ЛІСІВНИЦТВО ТА ПРОБЛЕМИ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Вимоги сталого розвитку економіки країни незаперечно стосуються лісівництва, адже продуктивною силою при цьому виступають земельні ресурси, їх природна спроможність і відповідність біологічним особливостям лісових порід, а земля є основним природним багатством, що належить українському народу [1]. Це стосується і земель лісогосподарського призначення, які за Земельним кодексом України мають надаватись на правах постійного користування відповідним суб'єктам підприємницької діяльності, у т. ч. лісовим господарствам (далі – лісгоспи) [2]. Користування земельними ресурсами для здійснення лісівництва має відбуватись на впорядкованій основі й з економічною ефективністю для власника землі.

Відомо, що необхідність упорядкованого лісівництва виникла не сьогодні. Це відбулось у зв'язку з інтенсивним розширенням сільськогосподарських угідь для розвитку рільництва і скотарства та появою внаслідок невпинного зменшення площі лісів загрози для існування врівноваженої екологічної системи. Так виникла потреба лісовпорядкування, чому сприяв зростаючий попит на лісові матеріали з боку бурхливо зростаючого кораблебудування, промислових підприємств, залізничного транспорту та будівництва – основних їх споживачів [3]. Протягом усього періоду розвитку лісівництва і лісокористування (у значенні користування деревиною) і дотепер вимогою до лісовпорядкування було дотримання принципу невиснажливості й постійності.

Незважаючи на тривалу історію практичного здійснення лісовпорядкування, чіткого визначення його в Україні все ще немає. Воно розглядається і здебільшого зводиться до таксації лісу, хоча й має значно ширший зміст і економічне значення. Так, Лісовий кодекс України, не визначаючи змісту лісовпорядкування, приводить перелік дій, які підлягають виконанню, у т. ч. одна із найважливіших – обчислення розрахункової лісосіки, обсягів використання інших видів лісових ресурсів [4] (стаття 46). Про її недосконалість йдеться нижче.

З переходом економіки України, а отже, й лісівництва, на ринкові засади, необхідно не тільки визначити зміст терміна *лісовпорядкування*, але й наповнити його певними новаціями на основі чинної "Класифікації видів економічної діяльності" (далі – КВЕД) [5]. Виходячи з цього, *лісовпорядження* можна, наприклад, визначити як *проведення прикладних досліджень у галузі лісівництва, спрямованих на одержання нових знань у межах земельних угідь*